

“БЕКТЕМИН”

КР УИАнын мамлекет жана укук
институтунун директорунун
м.а., с.и.д., профессор

Мамытов Т.Б.

Мамлекет жана укук институтунун
протоколуна көчүрмө № _____

Бишкек ш.

2024-ж. "27" май

Катышкандар: отурумдун төрайымы, мамлекеттик укуктук изилдөөлөр жана экспертизалар бөлүмүнүн башчысы, ю.и.к., **Калиева Г.У.** (12.00.01), с.и.д., Мамытов Т.Б. (23.00.02); ю.и.к., Алтыбаева А.Т. (12.00.01); ю.и.д. Джоробекова А.М. (12.00.08); ю.и.к., Нарматов Нурлис Каныбекович (12.00.02); ю.и.к., Бакирова Шырманхан Максытовна (12.00.02); ю.и.д., Арабаев Автандил Анисович (12.00.02).

Ж. Баласагын атындагы КУУнун илимий иштери боюнча директорунун орун басары, ю.и.д., профессор Рысмендиев Б.Дж. (12.00.02), Илимий жетекчиси – ю.и.д., профессор Кулдышева Г.К. (12.00.01; 12.00.02),

Отурумдун төрайымы- Калиева Г.У.

Отурумдун катчысы – Жусупов Н.Ж.

Күн тартибинде:

Аликулов Бакыт Макешевичтин 12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча “Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугун конституциялык-укуктук негизде тартипке келтирүү (жөнгө салуу)” деген темадагы юридика илимдин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясын талкуулоо. Илимий же **Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугун конституциялык-укуктук жөнгө салуу жетекчиси ю.и.д., профессор Кулдышева Гулсара Кенжеевна.**

Угулду отурумдун төрайымы Калиева Г.У.: Урматуу бүгүнкү отурумдун катышуучулары, сиздердин назарыңыздарга **Аликулов Бакыт Макешевичтин 12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча “Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугун конституциялык-укуктук жөнгө салуу”** деген темадагы юридика илимдин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясын талкууга коебуз. Илимий жетекчиси ю.и.д., профессор Кулдышева Гулсара Кенжеевна.

Б.М. Аликуловтун диссертациясы алдын ала берилген. Өзүнүн диссертациялык изилдөөсүнүн негизги жоболору менен тааныштыруу үчүн сөз изденип алуучу Бакыт Аликуловго берилет.

Изденип алуучу Аликулов Б.М.: Рахмат! Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын конституциялык-укуктук абалы оор саясий жана

экономикалык шарттарда калыптанган. Эгемендүү Кыргызстандын мамлекеттик чек арасын белгилөө боюнча иш-чаралар Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик курулуштун маанилүү багыты болгон. Бул тарыхый милдетти ишке ашыруунун кыйынчылыгы ар түрдүү көйгөйлөрдү чечүүдө болгон: «социалдык обочолонууга» кайтып келүүгө жол бербеген мамлекеттик чек аранын жаңы түрүн түзүү, ошону менен бирге адамдын укуктарын жана эркиндиктерин мамлекеттик жана коомдук коопсуздукту камсыз кылуу менен гармониялуу айкалыштыруу; жаңы мамлекеттик чек араны ишенимдүү коопсуздук менен камсыз кылуу, саясий, экономикалык, уюштуруучулук жана атайын оперативдүү мүнөздөгү чаралардын татаал комплексин ишке ашырууну камтыган ж.б.

Изилдөөнүн актуалдуулугу чек ара коопсуздугуна коркунучтардын ар кандай түрлөрүн аныктоо, системалаштыруу жана интерпретациялоо боюнча иштелип чыкпаган методологиялык негиздер, ошондой эле Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздуктун объектилерине коркунучтарды аныктоо, алдын алуу жана бөгөт коюу боюнча натыйжалуу чараларды саясий-укуктук жөнгө салуу практикасы менен шартталган. Мамлекеттик чек аранын коопсуздугун камсыз кылуу жана геосаясий кырдаалдын талаптарына, Кыргыз Республикасынын жана Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигине (КМШ) мүчө-өлкөлөр үчүн чек араны кайтаруу системасын куруунун перспективаларына жооп берүү үчүн ченемдик укуктук базаны андан ары өркүндөтүү зарыл.

Жогорудагы көйгөйлөр диссертациялык изилдөөнүн темасын тандоону жана актуалдуулугун алдын ала аныктаган.

Диссертациялык изилдөөнүн темасы демилгелүү болуп саналат.

Изилдөөнүн объектиси болуп Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндө өнүккөн коомдук мамилелердин системасы саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын конституциялык-укуктук коопсуздугун жактындагы мамлекеттик бийлик органдарынын ишин жөнгө салуучу конституциялык-укуктук ченемдер саналат.

Изилдөөнүн максаты - Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын конституциялык-укуктук коопсуздугун изилдөө болуп саналат.

Бул максаттын алкагында төмөнкү милдеттер аныкталган:

- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын концепциясын изилдөө жана анын укуктук маңызын аныктоо;
- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын эл аралык укуктук жөнгө салуунун өзгөчөлүктөрүн ачып берүү;
- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын укуктук режиминин өзгөчөлүктөрүн мүнөздөп берүү;
- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын системасын изилдөө;

- Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугунун маңызын жана анын маанисин аныктоо;
- Кыргыз Республикасындагы чек ара коопсуздугун укуктук камсыздоо механизмн изилдөө;
- Кыргыз Республикасындагы чек ара коопсуздугун камсыз кылуучу мамлекеттик органдардын укуктук статусун жана уюштуруу түзүмүн мүнөздөө;
- мамлекеттик чек аранын коопсуздугун камсыз кылуу жаатындагы Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы анын Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын укуктук камсыздоо проблемаларын комплекстүү изилдөөгө жасалган алгачкы аракеттердин бири экендигинде. Теориялык көз караштан алганда, «Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугу» категориясынын мазмуну ачылган; мамлекеттик чек араны сактоону жана коргоонун чек ара аймагындагы улуттук кызыкчылыктар менен байланышы аныкталган; Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугунун мазмуну жана түзүмү классификацияланган; Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын коопсуздугун камсыз кылуунун негизги мыйзам ченемдүүлүктөрү жана принциптери аныкталган; мамлекеттик коопсуздукту камсыз кылуунун жалпы системасында чек ара коопсуздугунун орду жана ролу, анын Кыргыз Республикасынын коопсуздугун камсыз кылуунун эң маанилүү кичи тутумдары менен байланышы негизделген.

Мамлекеттик чек араны кайтаруу тутумунун институционалдык өзөгү катары КР УКМК чек ара кызматынын өнүгүү тенденциялары аныкталды. Диссертациялык иште азыркы шарттарда мамлекеттик чек араны кайтаруу тутумун жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын ченемдик-укуктук базасын өркүндөтүү боюнча сунуштар иштелип чыгылды.

Диссертациялык изилдөөнүн теориялык жана практикалык маанилүүлүгү изилдөөнүн жүрүшүндө алынган корутундулар жана алардын негизинде түзүлгөн теориялык принциптер, практикалык сунуштар жана рекомендациялар Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын сактоо жана коргоо проблемаларын андан ары изилдөө үчүн теориялык жана методологиялык негизди кеңейтет.

Диссертациялык иште түзүлгөн жоболор жана корутундулар чек ара мейкиндигин конституциялык-укуктук жөнгө салууну андан ары өркүндөтүү үчүн; мамлекеттик чек ара боюнча ченемдик укуктук актыларды системалаштырууда; мамлекеттик чек арада мамлекеттин кызыкчылыктарын коргоо жаатындагы мамлекеттик органдардын ишин оптималдаштыруу маселеси боюнча пайдаланылышы мүмкүн. Коргоого чыгарылуучу негизги жоболор.

1. Мамлекеттик чек ара институтунун ченемдик аныктамасы берилген: «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасы – бул коңшу мамлекеттер менен макулдашылган жана алар менен келишимде (макулдашууда) бекитилген сызык жана ушул сызыктын чектерин аныктоочу

вертикалдуу бет. Кыргыз Республикасынын кургактагы, дарыялардагы, колдордогу жана башка суу объектилериндеги, жер астындагы жана аба мейкиндигиндеги мамлекеттик эгемендүүлүгүнүн мейкиндик чеги».

Мамлекеттик чек ара институтунун сунушталып жаткан аныктамасы кеңейтилген болуп саналат, эл аралык келишимдик мамилелердин азыркы этабын мүнөздөйт, мамлекеттин эгемендүүлүгүн жана бүтүндүгүн сактоо, мамлекеттик чек араны сактоо жана коргоо боюнча чаралардын жана аракеттердин тутумунун негизи болуп саналат, бул Кыргыз Республикасынын жарандарынын укуктарынын жана эркиндиктеринин негизги кепилдиги.

2. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын коопсуздугун камсыз кылуу маселелери он бештен ашык ченемдик укуктук актылар менен жөнгө салынат. Буга байланыштуу чек ара мамилелерин жөнгө салуучу ченемдик-укуктук актыларды системалаштыруу, каралып жаткан мамилелерди мыйзам алдындагы актылар менен жөнгө салууну алып салуу жана анын негизинде Кыргыз Республикасынын Чек ара кодексин иштеп чыгуу жана кабыл-алуу сунушталууда.

3. Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугунун эффективдүү системасын камсыз кылуу максатында Кыргыз Республикасынын Чек ара коопсуздугунун Концепциясын иштеп чыгуу сунушталат, анын негизин чек ара коопсуздугун чыңдоо Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетинин чек ара кызмат органдарын андан ары өнүктүрүү боюнча мамлекеттик ишмердиктин төмөнкү багыттары түзөт:

- чек ара кызматынын органдарынын ыкчам жана башка ишин укуктук жөнгө салуу механизмин өркүндөтүү;
- мамлекеттик чек араны коргоонун заманбап интеграцияланган системасын түзүү;
- чек ара кызматынын органдарынын ыкчам ишинин, мамлекеттик органдардын, уюмдардын, коомдук бирикмелердин, мамлекеттик чек араны коргоого катышкан жарандардын аракеттеринин жаңы формаларын жана ыкмаларын издөө жана ишке ашыруу;
- чек ара коопсуздугуна коркунучтарды өз убагында табуу, болжолдоо жана классификациялоо жана аларды зыянсыздандыруу боюнча адекваттуу чараларды көрүү кызыкчылыгында чалгындоо, каршы чалгындоо, ыкчам издөө иш-аракеттеринин ыкмаларын өркүндөтүү, мамлекеттик чек арадагы мыйзамсыз аракеттердин уюшкан формаларына каршы турууга артыкчылыктарды которуу, биринчи кезекте алардын эң коркунучтуусу: эл аралык терроризм, бангизаттарды мыйзамсыз жүгүртүү, мыйзамсыз миграция ж.б.;
- өз ара аракеттенүүчү мамлекеттик органдар менен бирдикте жеке адамдарды, транспорттук каражаттарды жана товарларды мамлекеттик чек ара аркылуу өткөрүүнү уюштуруунун жаңы технологияларын ишке ашыруу;
- чет өлкөлүк жарандардын Кыргыз Республикасынын аймагына кирүүсүн, чыгуусун жана болушун эсепке алуунун жана контролдоонун бирдиктүү мамлекеттик системасын түзүү жана ишке ашыруу;

- мамлекеттик органдардын жана башка уюмдардын өз ара аракеттенүүсүнүн жана ишин координациялоонун натыйжалуулугун жогорулатуу;

- чек ара инфраструктурасын, биринчи кезекте кыргыз-тажик мамлекеттик чек ара тилкесинде өнүктүрүү;

- чек ара кызматынын органдарынын түзүмүн, башкаруу системасын оптималдаштыруу, кадрларды даярдоо, келишим боюнча чек ара кызматынын органдарына өтүү;

- чек ара маселелери боюнча коңшу мамлекеттердин чек ара органдары жана эл аралык уюмдар менен өз ара аракеттенүү механизмдерин иштеп чыгуу.

4. Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндөгү мыйзамдарына, ошондой эле аны колдонуу практикасына талдоо жүргүзүүнүн негизинде төмөнкү элементтерден турган аны камсыз кылуу механизми аныкталган:

1) чек ара коопсуздугун камсыз кылуу объекттери - мамлекеттин эл аралык, саясий, экономикалык, аскердик жана социалдык чөйрөлөрүндөгү чек ара коопсуздугуна коркунучтарды жараткан жана мындай коркунучтар болуп саналган процесстер жана шарттар;

2) чек ара коопсуздугунун субъекттери - мамлекеттик чек ара саясаты чөйрөсүндөгү компетенттүү мамлекеттик органдар;

3) чек ара коопсуздугун камсыз кылуунун катышуучулары - өлкөнүн мыйзамдарында каралган укуктарын ишке ашыруу жана милдеттерди аткаруу аркылуу чек ара коопсуздугун камсыз кылуучу субъекттерге жардам көрсөтүүчү жеке жана юридикалык жактар.

5. Кыргыз Республикасынын чек ара кызматынын калыптануу жана өнүктүрүү этаптарын изилдөөдө уюштуруу-укуктук мүнөздөгү көйгөйлөр аныкталган: чек ара кызматын каржылоонун жетишсиздиги; материалдык-техникалык жактан начар жабдуу; чек ара кызматынын кошуундары менен бөлүктөрүнүн аскерге милдеттүүлөр менен жетишсиз камсыз болушу ж.б.

Кыргыз Республикасынын чек ара кызматынын натыйжалуу иштешин камсыз кылуу максатында төмөнкүлөр сунушталат:

- чек ара кызматынын органдарынын жана аскерлеринин сандык жана сапаттык курамына өзгөчө мамилени камсыз кылат;

- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын айрым участокторунда аскердик эмес түзүлүштөргө караганда аскердик компоненттин басымдуу үлүшүн сактап калуу зарыл;

- чек ара кызматынын күжүрмөн жана техникалык камсыздоо бөлүктөрүн күчөтүү зарыл; аскердик компоненттен жана оор куралдардын жана техниканын кээ бир түрлөрүнөн толук баш тартуу туура эмес деп эсептелет;

6. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын коргоо механизмдин укуктук жөнгө салууга талдоо жүргүзүү укуктук жана уюштуруучулук мүнөздөгү бир катар көйгөйлөрдү аныктады, алардын негизинде аларды чечүү боюнча сунуштар иштелип чыкты:

- чек ара кызматынын жетекчиси башында турган, ага бир катар функциялар жүктөгөн Кыргыз Республикасынын Чек ара саясаты боюнча ведомстволор аралык комиссиясын түзүү сунушталууда;

- бирдиктүү илимий-техникалык саясаттын укуктук негизин түзүү зарыл, анын ишке ашырылышы мамлекеттик чек арада бардык күчтөрдүн жана каражаттардын иштеши үчүн оптималдуу шарттарды камсыз кылат;

- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасында өлкөнүн коопсуздугун камсыз кылуучу мамлекеттик органдардын ишинин ченемдик укуктук базасын иштеп чыгуу, ал Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасында чек ара, бажы, миграциялык жана контролдуу башка түрлөрүнүн ортосундагы иштерди кайталоону жок кылат.

Кыргыз Республикасынын чек ара кызматы менен коңшу мамлекеттердин чек ара түзүмдөрүнүн ортосундагы кызматташтыкты өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл буруу зарыл;

- Кыргыз Республикасынын Жер кодексине жерлерди, токойлорду, сууларды жана башка жаратылыш объекттерин Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын коргоо жаатындагы айрым маселелерди чечүү үчүн жогоруда аталган объекттердин бир бөлүгү Кыргыз Республикасынын чек ара кызматынын органдарына жана аскерлерине бекитип берүүнүн тартибин, анын ичинде аларга өткөрүп берүүнүн тартибин жөнгө салуучу ченемдерди киргизүү сунушталууда;

-мамлекеттик чек араны коргоого жана кайтарууга жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын, ишканаларды, мекемелерди, уюмдарды, коомдук бирикмелерди жана жарандарды кенири тартуу зарыл;

- ыктыярдуу элдик дружиналардын мүчөлөрүнүн ишмердүүлүгүн материалдык жактан стимулдаштырууну камсыз кылат.

Көңүл бурганыңыздарга чон чоң рахмат!

Калиева Г.У.: Биз Аликуловдун диссертациясы боюнча докладдын уктук. Урматтуу коллегалар, өзүңүздөрдүн ойлорунуздагы айтсаңыздар. Суроолорунуздагы бериниздер.

: Урматтуу изденип алуучу, Бардыгыбызга маалым болгондой коңшу мамлекеттердин ортосундагы чек ара сызыгынын өтүүсүн таануу ыкмаларынын негизинде мамлекеттик чек аранын эки тиби бар, Бакыт мырза диссертацияда ошол аспект каралды беле?

Аликулов Б.М.: Сурооңузга чон рахмат! Абдан туура айтаныз чек аранын эки тиби бар, бул тарыхый жана келишимдик. Тарыхый калыптанып калган чек аралар – так абалы чектеш мамлекеттердин ортосундагы келишимде аныкталбаган жана белгиленбеген, бирок иш жүзүндө узак убакыт бою сакталып келген жана коңшу мамлекеттер тарабынан тигил же бул жол менен таанылган мамлекеттик чек аралар. Чек ара сызыгы жерде белгиленген жана тиешелүү эл аралык укуктук актыларда баяндалган, кошуна тараптар өз ара тааныган мамлекеттик чек аралар келишимдик чек аралар деп таанылат.

Ошентип, эл аралык келишимдик мамилелердин азыркы этабына карата «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасы» түшүнүгүнө бир кыйла

кеңейтилген аныктама берүү мүмкүн көрүнөт: «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасы – коңшу мамлекеттер менен макулдашылган жана белгиленген чек ара тилкеси. алар менен түзүлгөн келишимде (макулдашууда) жана ушул сызыктын үстүн бойлото Кыргыз Республикасынын кургактагы, дарыялардагы, көлдөрдөгү жана башка суу объектилериндеги, жер астындагы жана аба мейкиндигиндеги мамлекеттик эгемендүүлүгүнүн мейкиндик чегин аныктоочу вертикалдуу сызык».

: Урматуу Бакыт Макешевич, бүгүнкү күндө коңшу мамлекеттер менен чек арасында проблемалар чечилдиби?

Аликулов Б.М.: Суроого рахмат! Учурда Кыргызстандын Борбор Азия өлкөлөрү менен болгон чек арасынын айрым тилкелеринде өзгөчө кырдаал түзүлгөн. Кеп бир катар учурларда СССР кулагандан кийин түзүлгөн мамлекеттерди азыр бөлүп турган мурдагы административдик чек ара менен иш жүзүндө калыптанып калган же калыптанып калган демаркациянын сызыктарынын ортосундагы айырмачылык жөнүндө кээ бир көйгөйлөр бар.

Кыргыз-өзбек жана кыргыз-тажик чек арасын делимитациялоо боюнча Кыргыз Республикасынын өкмөттүк жумушчу комиссиясынын маалыматы боюнча, бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасынын Өзбекстан Республикасы менен чек арасында 144, Тажикстан Республикасы менен чек арада 70 талаштуу тилке бар деп официалдуу маалымат бар.

Кыргыз Республикасы менен чектеш Борбордук Азия мамлекеттеринин ортосундагы мамлекеттер аралык делимитациялоо маселесин чечүүдө тең салмактуу жана кылдат кадамдар талап кылынат, анын жүрүшүндө чектеш мамлекеттердин күч-аракети менен СССРдин геосаясий чөйрөсүндө мурда жалпы мейкиндигин биротоло бөлүштүрүү, экономикалык жана башка чөйрөлөрдө, ошондой эле конфликтсиз этникалык демаркацияга жетишүү керек. Ошондон кийин гана жаңы чек араларды келишимдик-укуктук каттоо эл аралык укуктун жалпы кабыл алынган принциптерин жана нормаларын сактоо менен эки тараптуу негизде жүргүзүлүшү керек.

Калиева Г.У.: Урматуу коллегалар изденип алуучуга дагы суроолор барбы?

: Мен сиздин илимий ишинизди көңүл буруп окуп чыктым, бирок сиз ишинизде орус окумуштууларынын эмгектерине көп шилтеме жасапсыз. Менин суроом сиз Ата Мекендик кайсыл окумуштуулардын эмгектерине кайрылдыңыз?

Аликулов Б.М.: Рахмат. Ооба, СССР кулап, анын курамындагы республикалар көз карандысыздыкка жетишкенден кийин мамлекеттик чек аралар жана алардын укуктук режимдеринин теориялык-укуктук маселелерине Ганюшкина Б.В., Клименко Б.М., Порка А.А., Скуратов Ю.И., Щербаков А.С. сыяктуу көптөгөн чет өлкөлүк изилдөөчүлөр кайрылышкан.

Мамлекеттик чек аралар жана алардын укуктук режимдерине жана ошондой эле, Кыргыз Республикасынын эгемендигинин укуктук аспектилерине ата-мекендик окумуштуулар Арабаев А.А., Бөрүбашов Б.И., Нурбеков К.,

Тургулбеков А.Т., Бейшембиев Э.Д., Ожукеева Т.О., Эсенбаев М.А., Мукамбаева Г.А. ж.б. ата мекендик окумуштуулар кайрылышкан.

Жогоруда аталган изилдөөчүлөрдүн эмгектерин талдоого алуу менен азыркыга чейин Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек араларын коргоого алуунун жана коопсуздугун камсыз кылуунун жана ошондой эле чек араны бекемдөөнүн орчундуу маселелеринин жеткиликтүү деңгээлде изилдөөгө алынбай келе жаткандыгын белгилөөгө болот.

: Илимий ишениздик практикалык сунуштар боюнча айтып берсениз?

Аликулов Б.М.: Рахмат! Кыскача айтканда чек ара укуктук мамилелерди жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларды системалаштыруу, каралып жаткан мамилелерди мыйзам алдындагы актылар менен жөнгө салууну алып салуу жана анын негизинде Кыргыз Республикасынын Чек ара кодексин иштеп чыгуу жана кабыл алуу зарыл деп сунуш бергенбиз.

1. Кыргыз Республикасынын Чек ара коопсуздугунун Концепциясын иштеп чыгуу сунушталат, анын негизи чек ара коопсуздугун чыңдоо жана Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетинин чек ара кызматынын органдарын андан ары өнүктүрүү боюнча автор тарабынан иштелип чыккан мамлекеттик ишмердүүлүктүн негизги багыттары болот.

2. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын коргоо механизмдин өркүндөтүү боюнча сунуштар иштелип чыкты.

Калиева Г.У.: Изденип алуучуга дагы суроолоруңар барбы? Жок болсо талкууга өтүүгө уруксат бергиле. Азыр сөздү изденип алуучунун илимий жетекчиси ю.и.д. профессор Г.К.Кулдышевага берилет.

Кулдышева Г.К.: Талкуулап жаткан диссертациянын темасы актуалдуу, берилген суроолордон да байкалып жатат. Анткени азыркы мезгилде болуп жаткан реформалар жана процесстер коомдогу бардык социалдык институттарды камтып, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын конституциялык-укуктук статусу татаалдашкан саясий жана экономикалык шарттарда калыптанып жана такталып жатат.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын жөнгө салуу боюнча иш-аракеттер мамлекеттин тышкы саясатынын негизги багыты катары республиканын өз алдынча мамлекеттик түптөлүшүнүн, бекемделишинин жана өнүгүшүнүн маанилүү жана ошондой эле ажырагыс бир бөлүгү болуп саналат. Диссертант илимий иште берилген негизги теориялык жоболор жана корутундулар, практикалык сунуштар 10 (он) публикацияларда чагылдырылды.

Жыйынтыктап айтканда, бул диссертациялык изилдөөнү өз алдынча аякталган илимий эмгек катары баалап, ачык коргоого татыктуу деп эсептеймин.

Аликулов Бакыт Макешевичтин диссертациялык изилдөөсү Кыргыз Республикасынын Улуттук Аттестациялык Комиссиясынын диссертациялык эмгектерге койгон талаптарына толугу менен жооп берет жана 12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча “Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугунун конституциялык-укуктук жөнгө салуу” аттуу темада жазылган кандидаттык диссертациясы юридика

илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгарууга татыктуу. Колдоп берүүнүздөрдү суранамын.

Калиева Г.У.: Сөз кезегин ю.и.д., профессор, Рысмендиев Б.Дж. берилет.

Рысмендиев Б.Дж.: Урматуу жыйындын катышуучулары, азыркы талкуулап жаткан илимий тема абдан актуалдуу. Учурда илимий иштин жакшы жактары менен кээ бир кемчиликтерине көңүл бурсак.

Аликулов Бакыт Макешевичтин диссертациясына берилген оң жактары менен кээ бир кемчиликтер кездешет, алар сунуш катары:

1. Изилдөөдө автор тарабынан статистикалык маалыматтарды колдонгондору байкалбады.

2. Сунушталып жаткан диссертациялык иште КРсынын чек арасынын тарыхый маалыматтар жоктой сезилет.

Бирок, бул сын-пикирлер дискуссиялык мүнөздө жана диссертациялык изилдөөнүн деңгээлине жана аброюна таасир тийгизбейт, ал эми иштин өзү жогорку илимий мааниге ээ.

Жыйынтыктап айтканда, бул диссертациялык изилдөөнү өз алдынча аякталган илимий эмгек катары бааласак болот жана ачык коргоого татыктуу деп эсептеймин.

Аликулов Бакыт Макешевич диссертациялык изилдөөсү Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук Аттестациялык Комиссиясынын диссертациялык эмгектерге койгон талаптарына толугу менен жооп берет жана дал келет деп эсептейм.

Жогорудагыларды эске алуу менен 12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуу даражасын изденип алууга даярдалган Аликулов Бакыт Макешевичтин “Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугун конституциялык-укутук жөнгө салуу” аттуу темада жазылган кандидаттык диссертациясын ачык коргоого сунуштаймын.

Калиева Г.У.: Сөз ю.и.д., профессор А.М. Джоробековага берилет.

Джоробекова А.М.: Урматуу талкуунун катышуучулары. Бакыт мырзанын илимий иши абдан актуалдуу, себеби Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын коргоого алуу жана анын коопсуздугун камсыз кылуу чектеш жайгашкан республикалардын чек ара маселесине тиешелүү кызматтардын сүйлөшүүлөрүнө, андай сүйлөшүүлөргө барган ар бир тараптын прогрессивдүү аракеттерине терең көз каранды. Башка көпчүлүк маселелер сыяктуу чек ара маселеси биротоло чечилип бүткөндөн кийин анын кайрадан каралуусу абдан татаал маселе. Мындай учурларда ар бир тараптын жекече кызыкчылыктарынын болору мыйзам ченемдүү көрүнүш, бирок да, чек ара маселесинде жекече кызыкчылыктардан баш тартып, чектеш республикалардын өз ара ынтымыкчылыгынын, жалпы кызыкчылыктардын эске алынуусунун, буга чейин сакталып келген чек аралардын туруктуулугунун камсыз болуусунун биринчи планга коюлуусунун зарыл экендиги жалпыбыз билебиз. Аликулов Бакыттын диссертациялык ишинин актуалдуулугун тастыктап, азыркыга чейин Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек

араларын коргоого алуунун жана коопсуздугун камсыз кылуунун жана ошондой эле чек араны бекемдөөнүн орчундуу маселелеринин жеткиликтүү деңгээлде изилдөөгө алынбай келе жаткандыгын билебиз.

Биздин оюбузча, диссертант менен илимий жекетчиси тарабынан чоң эмгек жасалып бир гана Кыргызстандын ченемдик актылары эмес чет өлкөлөрдүн дагы бул көйгөйлөр тууралуу ченемдик актылары салыштырма анализге алынган.

Ошону менен бирдикте бул илимий эмгекте кээ бир кемчиликтер орун алган. Атап кетсек:

Экинчи баптын биринчи параграфында тыянакты таппадым, ар бир параграфтан кийин чыгарылуусу керек.

Жыйынтыктап айтканда, Аликулов Б.М.тин илимий изилдөөсү КР УАК талаптарына жооп берет жана коргоого сунуштаймын

Калиева Г.У.: Сөз ю.и.к, Алтыбаева А.Т. берилет.

Алтыбаева А.Т.: Диссертацияда автор тарабынан коомдук мамилелерди, алардын ичинде жалпы илимий, жалпы адамзаттык жана жалпы логикалык, жекече-илимий методдорду өз ичине камтыган коомдук кубулуштарга методологиялык жана теориялык жактан анализ жасай алган алдынкы жана заманбап методдорду колдонгон.

Теориялык корутундуларды жасоо жана практикалык сунуштарды келтирүү Кыргыз Республикасынын Конституциясына жана ошондой эле Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугун камсыз кылууга байланышкан эл аралык жана республикалык укуктук актыларга анализ жасалганы белгилейбиз.

Аликулов Бакыттын изилдөөсүндө **нормативдик негиздерин** Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугун камсыз кылууну тартипке салуу менен түздөн-түз байланышкан Кыргыз Республикасынын Конституциясы; конституциялык мыйзамдар; Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыктары; Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин Токтомдору; мамлекеттик аткаруу бийлик органдарынын мыйзам чектериндеги актылары ж.б. түздү деп ойлойбуз.

Баса белгилейбиз, буга чейин Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугун камсыз кылууга байланышкан мамлекеттик-укуктук жана эл аралык-укуктук маселелердин комплекстери монографиялык деңгээлде атайын изилдөөгө алынган эмес.

Айтып кетчү жагдай, Аликулов Бакыттын диссертациялык изилдөөсүндө “Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугу” категориясынын маани-маңызы саясий-укуктук жактан негизделди; чек араны коргоого алуу, жалпы улуттук жана чек араларга чектеш аймактарда жашаган элдердин кызыкчылыктары өз ара салыштырылды, аларды аныктоонун жана чечүүнүн ийкемдүү жолдору чек ара маселелерине тиешелүү органдарга сунуш кылынды; Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугу түшүнүгүнүн маани-маңызы жана структурасы классификацияланды; Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек ара коопсуздугун камсыз кылуунун негизги мыйзам

ченемдүүлүктөрү аныкталды; коомдогу, чектеш республикалар менен болгон мамиле-кагыштагы, жалпы калк тынчтыгындагы жана ошондой эле өлкөнүн саясий-социалдык турмушундагы чек ара коопсуздугунун орду жана ролу негизделди ж.б. деп толук айтабыз.

Илимий иште автор, Мамлекеттик чек араларды коргоого алууда, коомдук коопсуздукту камсыз кылууда институционалдык өзөк катары кызмат кылуучу Кыргыз Республикасынын Улуттук Коопсуздугунун Мамлекеттик Комитетинин Чек Ара Кызматын өнүктүрүүнүн заманбап ыкмалары жана тенденциялары аныкталды жана тиешелүү кызматтарга сунушталды жана алардын азыркы учурдагы саясий-укуктук базалары негизделди жана аларга ар тараптуу талдоо жүргүзүлдү.

Жыйынтыктап айтканда, бул диссертациялык изилдөөнү өз алдынча аякталган илимий эмгек катары бааласак болот жана ачык коргоого татыктуу деп эсептеймин.

Калиева Г.У.: Баарынарга чон рахмат. Кесиптештерим тарабынан айтылган сын пикирлер сунуш мүнөзүнө ээ, ал илимий иштин жалпы баасына практикалык манисине таасир этпейт. Жогорудагы айтылган сын пикирлерди эске алуу менен аны коргоого сунуштасак болот. Добуш берүүңүздөрдү суранам. Ким “макул”, добуш берүүңүздөрдү суранам.

Добуш берүүнүн жыйынтыгы:

“ Макул” – талкууга катышкан бардыгы.

“ Каршы”- жок.

“ Калыс” – жок.

Добуш берүүнүн жыйынтыгы боюнча Б.М. Аликуловтун диссертациясын короого “ макул” болгондор.

**Кыргыз Республикасынын Улуттук
Илимдер Академиясынын
Мамлекет жана укук институтунун
корутундусу:**

1. Илимий изилдөөнүн актуалдуулугу.

Кыргыз Республикасынын чек араны коргоо жана коопсуздук чөйрөсүндө аткаруу бийлигинин мамлекеттик органдарынын аракеттерин координациялоо, ошондой эле алардын координациялоо ыйгарым укуктарын саясий жана укуктук камсыздоо боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук мамлекеттик комитетинин Чек ара кызматынын мүмкүнчүлүктөрү жана аракеттер, толук ишке ашырыла элек.

Чек ара коопсуздугун камсыз кылуунун натыйжалуу системасын калыптандыруунун, анын структурасын жана функцияларын өркүндөтүүнүн практикалык зор мааниси бар. Өлкөнүн мамлекеттик чек арасынын коопсуздугун камсыз кылуу системасынын натыйжалуулугу көбүнесе анын иштөө механизминин үзгүлтүксүз иштешине жана андан ары өркүндөтүлүшүнө көз каранды. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын

коопсуздугун камсыздоо системасынын натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн талап кылынбаган ири резервдер бар.

Жогорудагы көйгөйлөр диссертациялык изилдөөнүн темасын тандоону жана актуалдуулугун аныктайт.

2. Изилдөөнүн жыйынтыктарын алууда автордун жеке катышы жана изилдөөнүн илимий жаңылыгы.

Диссертациялык изилдөө өз алдынча аткарылган илимий иш катары бааланып, анын натыйжалары чек ара коопсуздугун конституциялык-укуктук жөнгө салууну изилдөөдөн келип чыккан. Алынып чыккан жоболор илимий изилдөөнүн жаңылыгын жана практикалык маанисин түзүп, Мамлекеттик чек араны кайтаруу тутумунун институционалдык өзөгү катары КР УКМК чек ара кызматынын өнүгүү тенденциялары аныкталды. Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы болуп азыркы шарттарда мамлекеттик чек араны кайтаруу тутумун жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын ченемдик-укуктук базасын өркүндөтүү боюнча сунуштар иштелип чыгылды жана чек ара коопсуздугун өркүндөтүүгө багытталган.

3. Диссертацияда формулировка болгон сунуш тыянактардын, илимий жоболордун негизделген даражасы.

Диссертациялык изилдөө аягына чыккан илимий изилдөө эмгеги болуп саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн объектиси болуп, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндө өнүккөн коомдук мамилелердин системасы саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн предмети болуп, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын коопсуздугун камсыз кылуу жаатындагы мамлекеттик бийлик органдарынын ишин жөнгө салуучу конституциялык-укуктук ченемдер саналат.

Автор тарабынан илимий изилдөө учурда төмөнкү сунуш, тыянактар негизделген:

- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын концепциясын изилдөө жана анын укуктук маңызын аныктоо;
- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын эл аралык укуктук жөнгө салуунун өзгөчөлүктөрүн ачып берүү;
- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын укуктук режиминин өзгөчөлүктөрүн мүнөздөп берүү;
- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын системасын изилдөө;
- Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугунун маңызын жана анын маанисин аныктоо;
- Кыргыз Республикасындагы чек ара коопсуздугун укуктук камсыздоо механизмин изилдөө;

- мамлекеттик чек арасын коопсуздугун камсыз кылуу жаатындагы Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

4. Илимий изилдөөнүн натыйжаларынын илимий практикалык мааниси.

Диссертациялык изилдөөнүн материалдары бул чөйрөдөгү изилдөөлөрдү, окуу процессинде, атайын курстарда колдонулушу мүмкүн.

Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган корутундулар жана алардын негизинде түзүлгөн теориялык принциптер, практикалык сунуштар жана рекомендациялар Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын сактоо жана коргоо проблемаларын андан ары изилдөө үчүн теориялык жана методологиялык негизди кеңейтет.

Автор тарабынан түзүлгөн жоболор жана корутундулар чек ара мейкиндигин конституциялык-укуктук жөнгө салууну андан ары өркүндөтүү үчүн; мамлекеттик чек ара боюнча ченемдик укуктук актыларды системалаштырууда; мамлекеттик чек арада мамлекеттин кызыкчылыктарын коргоо жаатындагы мамлекеттик органдардын ишин оптималдаштыруу маселеси боюнча пайдаланылышы мүмкүн. Изилдөөнүн натыйжалары мамлекеттин жана укуктун теориясы жана тарыхы, конституциялык жана административдик укук боюнча академиялык курстарды окуп жатканда окуу процессинде колдонулушу мүмкүн.

**Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясынын
Мамлекет жана укук институту
ТОКТОМ КЫЛАТ:**

1. Мамлекет жана укук институту Аликулов Бакыт Макешевичтин 12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча “Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугун конституциялык-укуктук жөнгө салуу” деген темадагы юридика илимдин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясын талкулоо боюнча отуруму бекитсин.

2. Аликулов Бакыт Макешевичтин 12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук адистиги боюнча “Кыргыз Республикасынын чек ара коопсуздугун конституциялык-укуктук жөнгө салуу” деген темадагы юридика илимдин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертациясын жогоруду айтылган сын пикирлерди эске алуу менен коргоого сунушталсын.

Добуш берүүнүн жыйынтыгы:

“Макул” – бир добуштан. “Каршы” – жок. “Калыс” – жок.

Отурумдун төрайымы

Отурумдун катчысы
кол тамгаларын
тастыктаймын

Калиева Г.У.

Жусупов Н.

